

Seyf-i Fergânî'nin Divan'ında Vezin Türleri

Hakan Yaman*

ORCID: 0000-0002-9482-2245

Öz

Seyf-i Fergânî, XIII. yüzyılın ikinci çeyreğinde Fergâna'da dünyaya gelmiştir. Bir süre Tebriz'de kaldıktan sonra Anadolu'ya gelmiş ve Aksaray'da ikamet etmiştir. Ömrünün sonuna kadar bu şehirde yaşayan mutasavvıf bir şairdir. Kaside, kıta, gazel ve rubâî nazım türlerinden müteşekkil 10.277 beyitten oluşan bir divanı vardır. Bu çalışmada, Seyf-i Fergânî'nin divanındaki mevcut manzumelerin taktii yapılarak bahirleri ve vezinleri bulunmuştur. Her vezin için örnek bir beyit verilerek bahirler, en çok kullanım oranlarına göre tasnif edilmiş ve her bahirdeki vezin sayısı zikredilerek divanda yer alan manzumelerdeki kullanım yüzdesi çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Seyf-i Fergânî, divan, vezin, inceleme

Gönderme Tarihi: 22/05/2021

Kabul Tarihi: 29/08/2021

* Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi Fars Dili ve Edebiyatı, Mardin- Türkiye, hakanyaman4225@hotmail.com

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

YAMAN, H., "Seyf-i Fergânî'nin Divan'ında Vezin Türleri", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 8, S. 3, 2021, s.1235-1248.

Types of Prosody In Seyf-i Fergâni's Diwan

Hakan Yaman*
ORCID: 0000-0002-9482-2245

Abstract

Seyf-i Fergâni was born in Fergâna in the second quarter of the 13th century. After staying in Tabriz for a while, he came to Anatolia and resided in Aksaray. He was a sufi poet who lived in this city until the end of his life. He had a diwan consisting of 10,277 couplets composed of an ode, stanza, gazelle, and rubai verse type. In this study, apart from 23 rubaies in Seyf-i Fergâni's Diwan, the existing verses were measured and bahrs and meters were found. Bahrs were classified according to their highest usage rates, and the percentage of usage in the poems in the diwan was calculated by mentioning the number of meters in each bahr.

Keywords: Seyf-i Fergâni, diwan, prosody, analysis

Received Date: 22/05/2021

Accepted Date: 29/08/2021

*Doctor, Mardin Artuklu University, Persian Language and Literature, Mardin-Turkey, hakanyaman4225@hotmail.com

You can refer to this article as follows:

YAMAN, H., 'Seyf-i Fergâni'nin Diwan'ında Vezin Türleri'', *Academic Journal of History and Idea*, Vol. 8, Issue 3, 2021, p.1235-1248.

Виды Просодии в Диван-е Сейф-и Фергани

Хакан Яман*
ORCID: 0000-0002-9482-2245

Резюме

Сейф-и Фергани родился в Фергане во второй четверти XIII века. Пробыв некоторое время в Тебризе, он приехал в Анатолию и поселился в Аксарае. Он суфийский поэт, проживший в этом городе до конца своей жизни. Он имеет суд стихов состоящих из 10 277 куплетов, строфы, газели и стиха рубай видов назм. В этом исследовании бахиры и везины были найдены путем последующего наблюдения за существующими манзумами, без исключением 23 рубаев Сейф-и Фергани. Бахир-ы были классифицированы в соответствии с наибольшими показателями использования, и процент использования манзумов в диван-е был вычтен путем упоминания количества везинов в каждом бахир-е.

Ключевые слова: Сейф-и Фергани, Диван, Везин, анализ

Получено: 22/05/2021

Принято: 29/08/2021

*Др., Университета Мардин Артуклу, факультет литературы персидского языка Мардин- Турция, hakanyaman4225@hotmail.com

Ссылка на статью:

YAMAN, H., ‘‘Seyf-i Fergâni’nin Divan’ında Vezin Türleri’’, *академическая история и мысль*, Т.8, NO.3, 2021, С.1235-1248.

Giriş

Şiirlerinde “Seyf” ve “Seyf-i Fergânî” mahlaslarını kullanan Seyfeddîn Ebu’l-Mehâmid Muhammed-i Fergânî’nin, 640 (1243) yılı ya da daha önceleri dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. Moğol saldırısının meydana getirdiği karışıklık nedeniyle yurdunu terk edip, bir süre Tebriz’de ikamet ettikten sonra Anadolu’ya gelip yerleşmiştir.¹ Anadolu Selçukluların son dönemlerine ait oldukça fazla kaynak bulunmasına rağmen bunların hiçbirinde Seyf-i Fergânî hakkında bilgi bulunmamaktadır.² Bu yüzden hayatı hakkında son derece kısıtlı bilgiye ulaşılmaktadır. Bunun en büyük sebebi dünyaya meyletmemesi ve bir iki şiir dışında zamanın hükümdarlarını, emirlerini ve devlet erkânını övmemesidir. Diğer sebepleri ise yaşadığı dönemin son derece karışık olması ve zamanın büyük kültür merkezi olan Konya yerine oldukça küçük bir yerleşim yeri olan Aksaray’da yaşamış olmasıdır.³ Fergânî’nin bizzat düzenlediği divanı günümüze ulaşmıştır. Divan’da Moğol istilasından sonra Anadolu’da halkın karşılaştığı felâketler ve sıkıntılar konu edinilir; zalim valiler, emirler, maliye memurları şiddetle eleştirilir. Seyf, çağdaşı şairlerle daha sonra gelecek olanlardan bu tür iktidar sahiplerini övmemelerini ister. Divan’ın en güzel kısımlarını oluşturan gazellerinde üslûbu her zaman akıcıdır ve kasideleri onun şiirde ne kadar usta olduğunu göstermektedir. Kerbela şehitleri için mersiye söylemiş ilk şairler arasında yer alan Fergânî’nin geniş bir tasavvuf bilgisine sahip olduğunu gösteren ve genelde sade olan şiirlerinde çağın olumsuzlukları, toplumun tabakaları arasında refah düzeyi bakımından oluşan farklılıklar eleştirel bir yaklaşımla dile getirilir.

Devrinin önde gelen şairlerinden olmasına rağmen zamanının hükümdarlarına övgüler yazmaktan kaçınması ve dünyaya meyletmemesi sebebiyle inzivada yaşadığı Aksaray’da 705 (1305) yılından sonra vefat etmiştir. Fergânî’nin bilinen tek eseri Farsça şiirlerinin yer aldığı kaside, kıta, gazel ve rubai nazım türlerinden oluşan Divan’ıdır. Divanında; 10277 beyitlik 730 manzume vardır. Fergânî’nin eğitimi hakkında da kaynaklarda ve kendi divanında bilgi

¹ Zebihullah Safa, *Târih-i Edebîyyat der İran*, Tahran 1371 hş., III/1, 623; Sa’id Nefisî, *Tarih-i Nazm-u Nesr der İran ve der Zebân-ı Farisî*, Tahran 1344hş., II,747 İlham Miftâh; Vehhâb Velî, *Nigâhî be Revend-i Nüfûz ve Gosteriş-i Zebân ve Edeb-i Fârsî der Türkiyye*, 137.

² Safa, *Târih-i Edebîyyat der İran*, III/1, 623; Ahmet Ateş, “Anadolu’nun Unutulmuş Büyük Bir Şairi”, *Belleten*, 23, s. 91, 424.

³ A. Ateş, a.g.m., s. 415-416.

yoktur. Ancak yazmış olduğu ârifâne, âşıkâne, tasavvûfi ve nasihat içerikli şiirleri değerlendirildiğinde, arûz, kafiye ve edebî sanatlara olan hâkimiyeti vb. hususlar onun iyi bir eğitim aldığını göstermektedir.⁴ Bu çalışmada Seyf-i Fergânî'nin, Zebîhullah Safâ tarafından tashih edilip bir mukaddime eklenip Seyyid Muhammed Turâbî tarafından da gözden geçirilerek Firdevs yayınları tarafından 1392 hş. yılında Tahran'da neşredilen divanı esas alınmıştır. Divanda mevcut manzumelerin hepsinin taktii yapılarak bahirleri ve vezinleri bulunmuştur. Bahirler, en çok kullanım oranlarına göre tasnif edilmiş ve her bahirdeki vezin sayısı zikredilerek divanda yer alan manzumelerdeki kullanım yüzdesi çıkarılmıştır. Son olarak her bir vezin için örnek bir beyit verilmiştir.

Vezinler ve Oranları

Bahirler/Vezinler	Kullanım miktarı	Oranı
Remel	238	%32.46
Remel-i müsemmen-i mahzûf	102	
Remel-i müsemmen-i mahbûn-i eslem	74	
Remel-i müsemmen-i mahbûn-i mahzûf	34	
Remel-i müseddes-i mahzûf	25	
Remel-i müsemmen-i meşkûl	1	
Remel-i müsemmen-i salim	1	
Remel-i müseddes-i mahbûn-i eslem	1	
Hezec	125	20.27
Hezec-i müseddes-i mahzûf	41	
Hezec-i müsemmen-i sâlim	37	
Hezec-i müseddes-i ahreb-i makbûz-i mahzûf	24	
Hezec-i müsemmen-i ahreb	12	
Hezec-i müsemmen-i ahreb-i mekfûf-i mahzûf	7	

⁴ Sa'îd-i Hamîdyân, "Tefavutreh ez Sa'dî ta Seyf-i Fergânî", *Faslnâme-i Tahassusî-yi Zebân u Edebiyât-ı Farsî, Sal-i Evvel*, Şomare-yi Yek, 1393 hş., 162; Muhammed Emîr-i Meşhedî-Abullah Vâsık-i Abbâsî ve Fâtîme-yi Sevâb, "Nakd u berresî-yi Teşbih der Kasâyid-i Seyf-i Fergânî" *Funûn-i Edebi* (İlmî-Pejuhişi) Dânişgâh-i İsfahan, Sâl-i Pencom, Şomâre-yi do, Payiz ve Zemistan İsfahan 1392 hş., 124; Hakan Yaman, "Seyf-i Fergânî'nin Gazellerinin İncelenmesi", Doktora Tezi, Erzurum 2018, s. 2-10.

Hezec-i müseddes-i ahreb-i makbuz

4

Muzâri‘	123	16.98
Muzâri‘-i müsemmen-i ahreb-i mekfûf-i mahzûf	99	
Muzâri‘-i müsemmen-i ahreb	23	
Muzâri‘-i müsemmen-i ahreb-i mekfûf	1	
Müctes	104	14.24
Müctes-i müsemmen-i mahbûn-i eslem	72	
Müctes-i müsemmen-i mahbûn-i mahzûf	29	
Müctes-i müsemmen-i mahbûn	3	
Hafif	57	7.80
Hafif-i müseddes-i mahbûn-i eslem	32	
Hafif-i müseddes-i mahbûn-i mahzûf	25	
Mütekârib	28	3.83
Mütekârib-i müsemmen-i mahzûf	20	
Mütekârib-i müsemmen-i sâlim	8	
Münserih	17	2.32
Münserih-i müsemmen-i matvî-yi menhûr	10	
Münserih-i müsemmen-i matvî-yi mekşûf	7	
Recez	11	1.50
Recez-i müsemmen-i sâlim	8	
Recez-i müseddes-i sâlim	2	

Recez-i müsemmen-i matvî-yi mahbûn	1	
Seri‘	4	0.54
Seri‘-i müseddes-i matvî-yi mekşûf	4	

Vezein ve Bahirlere Örnekler

بحر هزج

۱. هزج مسدس محذوف: مفاعیلن مفاعیلن فعولن

من از درد تو ای درمان دلها
بیارب آمدم از یارب خود ش⁵

۲. هزج مثنیٰ سالم: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

برو علم پیمبر را مسلمان وار تابع شو
که ترسایان ز جهل خود خدا گفتند عیسی را⁶

۳. هزج مسدس اخرب مقبوض محذوف: مفعول مفاعیلن فعولن

چون روح نمیرد آن دلی کو
بیمار ز درد عشق باشد د⁷

۴. هزج مثنیٰ اخرب: مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن

در ملکش اگر بودی مانند تو شیرینی
فرهاد شدی خسرو در سنگ تراشیدن⁸

۵. هزج مثنیٰ اخرب مکفوف محذوف: مفعول مفاعیلن مفاعیلن فعولن

⁵ Seyf-i Fergânî, *Dîvân-ı Seyf-i Fergânî*, (tsh. Zebîhullah Sâfâ), (2. Baskı), İntişârât-i Firdovs, Tahran 1392 hş., 233.

⁶ S. Fergânî. *a.g.e.*, s. 320.

⁷ S. Fergânî. *a.g.e.*, s. 288.

⁸ S. Fergânî. *a.g.e.*, s. 255.

آن شد که کهن بود کنون خُلق جدید⁹

دی زاهد و عابد بدم وعاشقم امروز

۶. هزج مسدس اخرب مقبوض: مفعول مفاعله مفاعله

شمشیر زبان خطیب دل دار د¹⁰

در جامع تن که منبر روح است

بحر رمل

۱. رمل مثنی محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعله

کشتی نوحست و ما را هست طوفان در کنار¹¹

بحر مؤاجست عشق و در میان بحر صبر

۲. رمل مثنی مخبون اصلم: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فعله

از خدا خواهد و این قوم خدا می خواهند¹²

سیف فرغانی هر کس که تو بینی چیزی

۳. رمل مثنی مخبون محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فعله

من نه در روی تو، در صنع خدا می نگرم¹³

گر کسی را حسد آید که ترا می نگرم

۴. رمل مسدس محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعله

مردۀ شوقت نخسبد در آد د¹⁴

گشته عشقت نمیرد در مصاف

۵. رمل مثنی مشکول: فعلات فاعلاتن فعلات فاعلاتن

که درون پرده با دل شب وصل بود دوشنت¹⁵

شکری بجان خریدم زلب شکر فروشت

۶. رمل مثنی سالم: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعله

⁹ S. Fergânî. *a.g.e.*, s. 465.

¹⁰ S. Fergânî. *a.g.e.*, s. 296.

¹¹ S. Fergânî. *a.g.e.*, s. 250.

¹² S. Fergânî. *a.g.e.*, s. 494.

¹³ S. Fergânî. *a.g.e.*, s. 374.

¹⁴ S. Fergânî. *a.g.e.*, s. 357.

¹⁵ S. Fergânî. *a.g.e.*, s. 214.

هر کجا تو رو نمودی شور اندر مردم افتد از مگس چون شهد بیند خویشتن داری نیاید¹⁶

۷. رمل مسدس مخبون اصلم: فاعلاتن فعلاتن فع لن

دل یکی کن بدو عالم مفروش خویشتن را چو خریدارت اوسد ت¹⁷

بحر مضارع

۱ مضارع مثنیٰ اُخرب مکفوف محذوف: مفعول فاعلاتن مفاعیل فاعلن

گر دربهشت جای دهندم بآخرت مقصود من ازو نبود جز لقای یار¹⁸

۲. مضارع مثنیٰ اُخرب: مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن

ای مرغ صبح بشکن ناقوسِ پاسبانان تا من دمی برآرم اندر کنارِ جانان¹⁹

۳. مضارع مثنیٰ اُخرب مکفوف: مفعول فاعلاتن مفاعیل فاعلاتن

نام تو در میان و همه غافل از تو آری مهتاب در مجالسِ کوران چه قدر دارد²⁰

بحر مجتث

۱ مجتث مثنیٰ مخبون اصلم: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

ایا بدور تو از مثل تو جهان خالی کدام دور ز تو بود یک زمان خالی²¹

¹⁶ S. Fergânî. *a.g.e.*, s. 508.

¹⁷ S. Fergânî. *a.g.e.*, s. 278.

¹⁸ S. Fergânî. *a.g.e.*, s. 356.

¹⁹ S. Fergânî. *a.g.e.*, s. 271.

²⁰ S. Fergânî. *a.g.e.*, s. 203.

²¹ S. Fergânî. *a.g.e.*, s. 194.

۲. مجتث مثنیٰ مخبون محذوف: مفاعیلن فعلائتن مفاعیلن فعلن

بدانکه در دو جهان کعبه دل عشاق بدوست فخر کند چون بمصطفیٰ حرمین²²

۳. مجتث مثنیٰ مخبون: مفاعیلن فعلائتن مفاعیلن فعلائتن

اگرچه انده عشقت بجان خریدم لیکن زیان نکرد و مصونست بیع ما ز اقات²³

بحر خفیف

۱ خفیف مسدس مخبون اصلم: فاعلائتن مفاعیلن فعلن

یوسف عهدی و منم بی تو همچو یعقوب کز پسر دور است²⁴

۲ خفیف مسدس مخبون محذوف: فاعلائتن مفاعیلن فعلن

من ز عشق تو رستم از غم خویش ور بمیرم گرفته ام کم خود ش²⁵

بحر متقارب

۱ متقارب مثنیٰ محذوف: فعولن فعولن فعولن فعل

ز خون دلم باز عشق ترا چو کبک است منقار رنگین شد²⁶

۲ متقارب مثنیٰ سالم: فعولن فعولن فعولن فعولن

²² S. Fergânî. *a.g.e.*, s. 228.

²³ S. Fergânî. *a.g.e.*, s. 207.

²⁴ S. Fergânî. *a.g.e.*, s. 210.

²⁵ S. Fergânî. *a.g.e.*, s. 315.

²⁶ S. Fergânî. *a.g.e.*, s. 217.

چو مجنون اگر وصفِ لیلی نیام
سزد گر بلیلی ستایی بمیرم²⁷

بحر منسرح

۱. منسرح مثنی مطوی منحور: مفتعلن فاعلات مفتعلن فع

کیست درین دور پیر اهل معانی
آن که به هم جمع کرد عشق و جوانی²⁸

۲. منسرح مثنی مطوی مکشوف: مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن

گر بگدایی چو من بنگری از راه لطف
هم زر او کیمیا هم مس او زر شود²⁹

بحر رجز

۱. رجز مثنی سالم: مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن

چون در نمازت جان و دل نبود بجانان مُشتغل
تو سوی قبله بعد ازین خواه پشت آور خواه رو³⁰

۲. رجز مسدس سالم: مستفعلن مستفعلن مستفعلن

گل را برخسار تو نسبت می کنند
رنگش خوش است اما ندارد بوی تو³¹

۳. رجز مثنی مطوی مخبون: مفتعلن مفاعلن مفتعلن مفاعلن

مرد طیب را خبر از تپش جگر دهد
خونِ دلی که همچو اشک از مژه می چکانمش³²

²⁷ S. Fergânî. *a.g.e.*, s. 208.

²⁸ S. Fergânî. *a.g.e.*, s. 254.

²⁹ S. Fergânî. *a.g.e.*, s. 275.

³⁰ S. Fergânî. *a.g.e.*, s. 257.

³¹ S. Fergânî. *a.g.e.*, s. 323.

³² S. Fergânî. *a.g.e.*, s. 248.

بحر سرع

۱ سرع مسدس مطوی مکثوف: مفتعلن مفتعلن فاعلن

سنت عشقست برین در دعا گفتن و دشنام شنیدن ز یا ر³³

³³ S. Fergânî. *a.g.e.*, s. 245

Sonuç

Çalışmada, Seyf-i Fergânî'nin divanındaki 6811 beyitlik 582 gazel, 3401 beyitlik 121 kaside, ve 19 beyitlik 4 kıtadan mevcut olan manzumelerin taktii yapılmıştır. Fergânî, zikredilen manzumeleri remel, hezec, muzâri, müctes, hafif, mütekârib, münserih, recez, seri' olmak üzere toplam 9 bahirde söylemiştir. Divanda yer alan vezin ve bahirler incelendiğinde şairin en çok kullandığı bahrin 238 manzume ile "remel" bahri olduğu tespit edilmiştir. Daha sonra sırasıyla 125 manzumenin hezec, 123 manzumenin müzâri, 104 manzumenin müctes, 57 manzumenin hafif, 28 manzumenin mütekârib, 17 manzumenin münserih, 11 manzumenin recez ve 4 manzumenin seri' bahrinde yazıldığı tespit edilmiştir. Şiirlerinde, aruz bahirlerini ve kafiyeyi ustaca kullanan ve anlatmak istediği fikri, akıcı bir üslup içerisinde fesahat ve belagat kurallarına uygun olarak işleyen Seyf-i Fergânî, seçtiği bahirlerle, şiirine sade ve akıcı üslubunu pekiştiren bir ahenk katmıştır.

Kaynaklar

ATEŞ, A., “Anadolu’nun Unutulmuş Büyük Bir Şairi”, *Belleten*, XXIII (91), 1959, s. 415-456.

FERGÂNÎ, S., *Dîvân-ı Seyf-i Fergânî*, (tsh. Zebîhullah Sâfâ), (2. Baskı), İntişârât-ı Firdovs, Tahran 1392 hş.

HAMÎDYÂN, S., “Tefavutreh ez Sa’dî ta Seyf-i Fergânî”, *Faslnâme-i Tahassusî-yi Zebân u Edebiyât-ı Farsî*, Sal-i Evvel, Şomare-yi Yek, 1393 hş.

MEŞHEDÎ, M. E., ABBÂSÎ A. V. ve SEVÂB F., “Nakd u berresî-yi Teşbih der Kasâyid-i Seyf-i Fergânî”, *Funûn-i Edebî (İlmî-Pejuhişî) Dânişgâh-i İsfahan*, Sâl-i Pencom, Şomâre-yi do, Payiz ve Zemistan, İsfahan 1392 hş.

NEFÎSÎ, S., *Tarih-i Nazm u Nesr der İnan ve der Zebân-ı Fârsî*, Tahran 1344 hş.

SAFÂ, Z., *Târih-i Edebiyât Der İnan*, İntişârât-ı Firdovs, Tahran 1371 hş.

YAMAN, H., “*Seyf-i Fergânî’nin Gazellerinin İncelenmesi*”, Doktora Tezi, Erzurum 2018.